

Mültecilerin Geri Dönüşü ve Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği¹

Durdu Mehmet ÖZDEMİR², Gökmen KANTAR³

Öz

Mültecilik olgusu, özellikle soğuk savaş sonrası dönemde devletler tarafından güvenlikleştirilmeye başlayan bir olgu olarak uluslararası gündemdeki ana konulardan birisi olmaya başlamıştır. Bu durum karşısında, mültecilik olgusunun; ulusal, bölgesel ve küresel anlamda ortaya çıkardığı risk ve tehditlerin ortadan kaldırılması ya da en aza indirilmesi amacıyla uluslararası sistemdeki temel aktörler tarafından çeşitli politikalar hayata geçirilmeye çalışılmıştır. Bu anlamda Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) bu alanda çalışma yürüten en etkili aktörlerden biri olarak ön plana çıkmıştır. BMMYK özellikle geri dönüşlerin sağlanması ve nasıl olması gerektiği noktasında önemli politik yaklaşımlar üreterek sorunun çözümüne katkı sağlamaya ve belirli standart uygulamalar ortaya koymaya çalışmıştır. Bu çalışmada mültecilerin geri dönüşlerinin ne anlama geldiği, bu geri dönüşlerin nasıl olması gerektiği, geri dönüşleri etkileyen faktörlerin neler olduğu ve BMMYK'nın bu süreçlerde ne gibi roller üstlendiğine ilişkin sorulara cevap aranmıştır.

Return of Refugees and the United Nations High Commissioner for Refugees

Abstract

Refugee movements have started to be one of the main issues on the international agenda as a phenomenon that has started to be securitized by the states, especially in the post-cold war period. In the face of this situation, various policies have been tried to be implemented by the main actors in the international system in order to eliminate or minimize the risks and threats posed by them in national, regional and global terms with regard to the phenomenon of refugees. In this sense, the United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR) has come to the fore as one of the most influential actors working in this field. UNHCR has tried to contribute to the solution of the problem and to put forward certain standard practices by producing important political approaches, especially in terms of ensuring refugee returns and how it should take place. In this study, answers were sought to questions about what the return of refugees means, how these returns should be, what factors affect returns, and what roles UNHCR plays in these processes.

Anahtar Sözcükler

göç
mülteci
sığınmacı
gönüllü geri dönüş
BMMYK

Makale Hakkında

Geliş Tarihi:
01.02.2023

Kabul Tarihi:
25.04.2023

Doi:
10.20304/humanitas.1246023

Keywords

migration
refugee
asylum seeker
voluntary return
UNHCR

About Article

Received:
01.02.2023

Accepted:
25.04.2023

Doi:
10.20304/humanitas.1246023

¹ Bu makale 20-23 Ekim 2022 tarihlerinde sunulan INCSOS VIII. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresinde “Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği’nin (BMMYK), Mülteci Sorunlarına İlişkin Kalıcı Çözüm Arayışları ve ‘Gönüllü Geri Dönüş’ Kavramı” adlı sözlü bildirim genişletilmiş halidir.

² Öğr. Gör., Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler MYO, Dış Ticaret, Tekirdağ/Türkiye, dmozdemir@nku.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8084-9180

³ Doç. Dr., Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, Tekirdağ/Türkiye, gkantar@nku.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5120-110X

Giriş

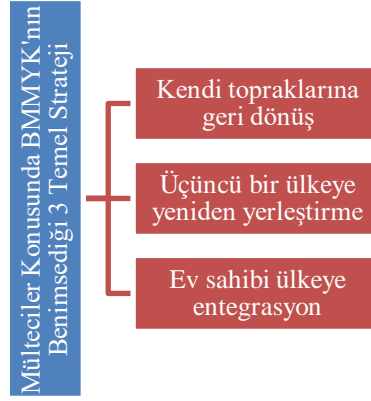
Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası gündemi meşgul eden ve çözülmesi gereken sorunlardan biri olarak görülen konulardan biri de mültecilik olgusu olmuştur. Mültecilik her ne kadar çok daha eski zamanlardan beri görülen bir olgu olsa da esasında soğuk savaş döneminde bu konu stratejik bir yaklaşımla ele alınmakta ve çözülmesi gereken bir sorun olarak görülmemektedir. Yani diğer bir ifadeyle mültecilik olgusu devletler tarafından henüz güvenlikleştirilmemiştir. İki kutuplu bir uluslararası sistemin hâkim olduğu bu dönemde mültecilerin varlığı bir güvenlik sorunu olarak görülmediğinden, mültecilerin göç ettikleri ülkelere entegrasyonlarının sağlanması mültecilik konusunda devletler tarafından benimsenen başlıca yaklaşım olarak ön plana çıkmıştır. Mülteci hareketleri karşısında böyle bir yaklaşımın benimsenmesinde bu dönemde ortaya çıkan mülteci hareketlerinin ve mülteci sayılarının nispeten makul düzeylerde olması önemli bir faktör olmuştur. Öte yandan 1991 yılında soğuk savaşın sona ermesi ve Yugoslavya'nın dağılmasıyla birlikte kitlesel göç hareketlerinde ve zorunlu göçe maruz kalan kişi sayılarında önemli artışların olması, uluslararası sistemde hâkim (Riess, 2000) olan söz konusu yaklaşımı değiştirmeye başlayarak mültecilik olgusunun bir güvenlik sorunu olarak kabul edilmeye başlamasına yani diğer bir ifade ile güvenlikleştirilmesine neden olmuştur.

Uluslararası sistemde mültecilik olgusuna ilişkin hâkim olan paradigmanın değişmeye başlamasıyla birlikte biri “Önleme” diğeri “Geçici Sığınma” olmak üzere iki yeni kavramın ön plana çıkmaya başladığı görülmektedir. “Önleme” kavramıyla insanları kendi anavatanlarında koruyarak uluslararası sığınma arayışının gereksiz hale getirilebileceği düşünülürken, “Geçici Sığınma” kavramı mültecilik statüsü yerine kullanılabilir yeni bir koruma mekanizması olarak düşünülmüştür. Dolayısıyla bu da mültecilere verilen bazı hakların geçici sığınmacı statüsündekilere verilmek zorunda kalınmaması anlamına gelmektedir. Ayrıca Riess'e göre geçici sığınma yaklaşımı ile “sığınma izni”, uzun vadeli bir mevcudiyete yol açmayacağına anlaşılmasına bağlı hale getirilmiştir (Riess, 2000, s. 5).

Diğer taraftan soğuk savaş sonrası dönemde, alınmaya çalışılan önlemlere rağmen mülteci hareketlerinin önlenememesi ve sığınmacılığın, geçici bir süre için kabul edilmek istenmesinin doğal bir sonucu olarak mülteci/sığınmacı konularında “Geri Dönüş” kavramı, uluslararası arenada gündeme gelmeye başlamıştır. Bu geri dönüşlerin nasıl ve hangi koşullarda gerçekleşmesi gerektiğine ilişkin tartışmalar ise “Gönüllü Geri Dönüş”, “Güvenli Geri Dönüş” ve “Sürdürülebilir Geri Dönüş” kavramlarını ortaya çıkarmıştır.

Mülteci Sorununun Çözümüne İlişkin BMMYK Tarafından Benimsenen Temel Yaklaşımlar

1990'lı yıllardan itibaren devletler ve uluslararası kuruluşlar, zorunlu göç olgusunun ve bunun bir sonucu olarak ortaya çıkan mülteci/sığınmacı hareketlerinin, devletleri ve uluslararası sistemi tehdit eden bir sorun haline dönüşmemesi için çeşitli politik yaklaşımlar üretmeye çalışmışlardır. Bu anlamda konuya ilişkin en önemli yaklaşımlardan biri Birleşmiş Milletler (BM) bünyesinde, mültecileri korumak amacıyla 1950 yılında kurulmuş olan Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) tarafından ortaya koyulmuştur. Bu bağlamda BMMYK, Mülteci sorunlarının barışçıl yollarla ve kalıcı bir şekilde çözülebilmesi noktasında üç temel strateji belirlenmiştir.

Şekil 1. Mülteci sorunlarının çözümüne ilişkin BMMYK stratejileri.

Benimsenen üç stratejiden ilki mültecilerin kendi topraklarına geri dönüşlerinin sağlanması, ikincisi mülteci oldukları ülkelere entegrasyonlarının sağlanması, üçüncüsü ise üçüncü bir ülkeye yeniden yerleştirilmeleridir. Görüldüğü gibi mültecilerin mülteci olarak geldikleri ülkelere entegrasyonlarının sağlanması yaklaşımı soğuk savaş sonrası dönemde de BMMYK tarafından benimsenen çözüm stratejilerinden biri olmaya devam etmiştir. Ancak bunun yanı sıra mültecilerin üçüncü bir ülkeye yeniden yerleştirilmeleri ve mültecilerin kendi anavatanlarına geri dönmeleri de entegrasyon seçeneğine önemli alternatifler olarak BMMYK tarafından benimsenmeye başlanmıştır.

Bu noktada genel anlamda devletler tarafından ilk arzulanan ve esasında da en sağlıklı yaklaşım, mültecilerin mülteci olmalarına sebep olan koşulların ortadan kaldırılarak, uygun şartlar altında kendi topraklarına yeniden dönüşlerinin sağlanması yaklaşımıdır. Ancak bu, her zaman çok da kolay olmamaktadır. Dolayısıyla mültecilerin kendi topraklarına geri dönmelerinin zor olduğu ya da bunun gerçekleşme ihtimali olmadığı durumlarda ev sahibi

ülkeye entegrasyon ve yeniden yerleştirme seçenekleri de önemli alternatifler olarak BMMYK tarafından dikkate alınmaktadır. Bu çalışmada ise konu kapsamı dışına çıkmamak amacıyla bu üç stratejiden sadece mültecilerin kendi anavatanlarına geri dönüşünün sağlanması stratejisi üzerinde durulacaktır.

Mültecilerin Geri Dönüşü

BMMYK tarafından Mülteci konusunun/sorunun çözümüne ilişkin benimsenen üç stratejiden belki de en önemlisi ve devletler tarafından uygulanabilmesi en çok arzulananı mültecilerin kendi anavatanlarına geri dönüşlerinin sağlanmasıdır. Ancak bunun sağlanması her zaman kolay olmamakta ve uygulama aşamasında oldukça zorluklar barındırmaktadır. Mültecilerin kendi anavatanlarına geri dönüşlerinin sağlanması stratejisi kapsamında, üzerinde durulması gereken en önemli konulardan biri ise bu geri dönüşlerin hangi şartlarda ve nasıl olacağı konusudur. Bu bağlamda BMMYK, mültecilerin geri dönüşünü; “evlerini terk etmek zorunda kalan insanların, evlerine güvenli, onurlu ve gönüllü bir şekilde geri dönebilmesi ve travmatik dönemlerin sona ermesi” olarak yorumlamıştır (UNHCR Türkiye, 2017). BMMYK’nın geri dönüşe ilişkin bu yorumunda en önemli olan hususlardan biri gerçekleşecek geri dönüşlerin, gönüllü bir şekilde olmasının hedeflenmesidir. Nitekim BMMYK, özellikle de son zamanlarda, geri dönüş seçeneğinin gönüllülük esasına dayanarak gerçekleştirilebilmesi için çeşitli destek kampanyaları başlatmış ve girişimlerde bulunmuştur. Bu bağlamda en çok başvurulan yöntemlerden birisi menşe ülke, ev sahibi ülke ve BMMYK arasında imzalanan üçlü anlaşmalar aracılığıyla bu geri dönüş sürecinin yürütülmesi olmuştur.

BMMYK’nın desteklediği gönüllü geri dönüşlere örnek olarak Bosna-Hersek, Guatemala, Angola, Afganistan, Burundi, Güney Sudan gibi ülkelerdeki mülteci geri dönüşlerini sayabiliriz. Örneğin Bosnalı mülteciler örneğine bakıldığında 1992-1995 yılları arasında eski Yugoslavya topraklarında ortaya çıkan savaş sonucunda yaklaşık 2,3 milyon Bosnalı yerinden edilmiş, bunların yaklaşık 1,3 milyonu ise Avrupa’nın çeşitli ülkelerine ve eski Yugoslavya Cumhuriyetlerinin bazılarına göç ederek mülteci durumuna düşmüştür. 1995 yılında imzalanan “Dayton Antlaşması” ile savaş bitmiş ve Dayton antlaşmasınının 7. ekinde yerinden edilmiş kişilerin akıbetine yönelik düzenlemeler yapılmış olsa da 1997 yılına gelindiğinde 10 Avrupa ülkesinde yaklaşık 500 bin Bosnalı mülteci var olmaya devam etmiştir. Bu mültecilerin yarısından fazlası (yaklaşık %57’si) ise yaşamlarını Almanya’da sürdürmekteydi (Amnesty International, 2006, s. 1-5). Bu durum karşısında 1996 yılından itibaren başta Almanya’da olmak üzere Bosnalı mültecilerin geri dönüşü için bir geri dönüş

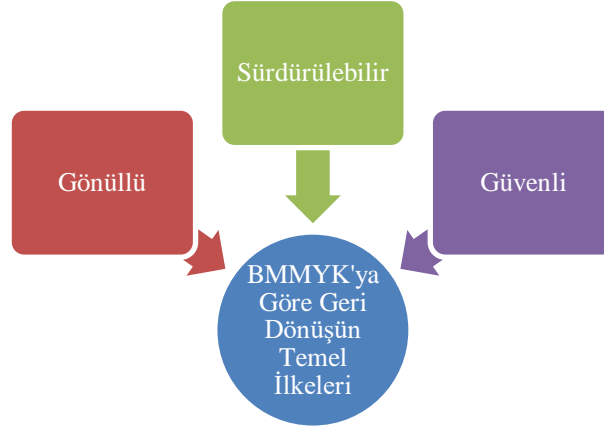
programı devreye sokulmuştur. BMMYK'nın da desteklediği geri dönüş programlarının bir sonucu olarak, 2005 yılına gelindiğinde geri dönen Bosnalı mülteci sayısı BMMYK tarafından Ekim ayı itibarıyla 1.011.000 olarak açıklanmıştır. Mülteci durumuna düşmüş Bosnalı mülteci sayısının yaklaşık 1,3 milyon olduğu düşünüldüğünde uygulanan geri dönüş programının yaklaşık 8 yıl içinde önemli bir başarıya ulaştığı ifade edilebilir. Bu başarının arkasında yatan nedenlerin en önemlisi geri dönüşlerin BMMYK ve uluslararası toplum tarafından yoğun bir şekilde desteklenmesi olmuştur. Bu destek kapsamında Bosnalı mültecilerin geri dönüşü için menşe ülkeye diplomatik, mali ve siyasi baskılar yapılmış, geri dönüş gerçekleştirildikten sonra mültecilere güvenlik garantileri verilmiş, geri dönüşü ve geri dönüş sonrası yeniden entegrasyonu sağlamak için büyük mali kaynaklar ayrılmış ve mültecilerin geri döndüklerinde mülkiyetlerine tekrar ulaşabilmeleri sağlanmıştır (Kibreab, 2003, s. 40-43).

BMMYK, gönüllü geri dönüş yoluyla sürdürülebilir bir çözüm ihtimali gördüğünde, eğer mülteciler için koşullar güvenlik ve haysiyet açısından kabul edilebilir düzeyde ise “üçlü anlaşmalar” dışında da geri dönüşü teşvik eden faaliyetlerle sürece dâhil olabilmektedir. Geri dönüşler için gerekli koşulların oluşturulması ise şu an için BMMYK'nin kapasitesini aşan bir durumdur. Ancak BMMYK en azından bu fiili koşulların sağlanma sürecini izleme ve takip etme yöntemiyle gözetebilir. Uluslararası toplumun bu süreci desteklemesi büyük önem arz edecektir (UNHCR, 2002, s. 1).

Öte yandan genel olarak bakıldığında BMMYK'nın geri dönüşte destek vereceği dört farklı durum öngörülmüştür. Bunlar:

- 1- Sığınma ülkesindeki mültecilerin yaşamları veya fiziksel bütünlükleri, “geri dönüşü” daha güvenli bir seçenek olarak ortaya çıkarttığı durumlarda, yani mücbir sebepler altında, geri dönüşün teşvik edilmesi,
- 2- Mültecilerin, sığınma ülkesini kendi inisiyatifleriyle terk ettiklerinde ve BMMYK'nın dönen mültecilere menşe ülkede yardım sağlayabileceği durumlarda kendiliğinden dönüşün teşvik edilmesi,
- 3- Geri dönüş alanlarında güvenliğin asgari düzeyde sağlanması ve BMMYK'nın buna erişimi olması şartıyla, koşullar büyük ölçekli geri dönüş için tam olarak elverişli olmasa da özel ve tam olarak bilgilendirilmiş mültecilerin talebi üzerine, BMMYK tarafından gönüllü geri dönüşün kolaylaştırılması,
- 4- Sürdürülebilir yeniden bütünleşme potansiyeliyle birlikte, koşulların güvenli ve onurlu bir şekilde geri dönmeye elverişli olduğu düşünüldüğünde, büyük ölçekli gönüllü geri dönüşün teşvik edilmesidir (UNHCR, 2002, s. 3).

Bunların yanı sıra BMMYK, bir taraftan da geri dönüşlerin hangi koşullarda olması gerektiğine ilişkin genel kabul görmüş uygulama standartları ortaya koymaya çalışmaktadır. Bu bağlamda BMMYK geri dönüş programlarının uygulanabilmesi ve başarılı sonuçlar verebilmesi için geri dönüş programlarında gözetilmesi gereken üç ilke ortaya koymuştur. Bu ilkelerin ilki gönüllülük, ikincisi güvenlik üçüncüsü ise sürdürülebilirlik.

Şekil 2. BMMYK'ya göre geri dönüşün temel ilkeleri.

Gönüllülük İlkesi

Geri dönüş programının, başarılı bir sonuç verebilmesi için öncelikle geri dönüşün gönüllü bir şekilde, yani hiçbir maddi/manevi baskıya maruz kalmadan mültecilerin kendilerinin alacakları bir karar ile gerçekleşmiş olması gerekmektedir. Aksi halde, mültecilerin gönülsüz geri dönüş yapması söz konusu olacak ve bu durum “geri dönüş” olmaktan çıkıp “geri gönderme” kapsamına girecektir (Riess, 2000, s. 2). Oysa haklı gerekçelerden sebeple zulüm korkusu olan bir mülteci asla ülkesine geri dönmeye zorlanamaz. Mültecilerin sahip olduğu bu hak, “1951 Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşme” ya da diğer adıyla “Cenevre Sözleşmesi”ndeki “geri göndermeme” ilkesine dayanmakta ve bu nedenle mültecilere uluslararası bir koruma sağlamaktadır. Gönüllülük kavramı her ne kadar günümüzde daha fazla önem kazanmış görünse de esasında geri dönüşün gönüllü olması gerektiğini içeren ilk resmî belge “1969 Afrika Birliği Örgütü Mülteci Sözleşmesi olmuştur.” (UNHCR, 1996, s. 10). Bu sözleşmede gönüllülüğü düzenleyen maddeler şu şekildedir:

- 1- Geri dönüşün esas olarak gönüllü niteliğine, her durumda saygı gösterilecek ve hiçbir mülteci kendi isteği dışında ülkesine geri gönderilmeyecektir.
- 2- Sığınma ülkesi, mültecinin menşe ülkesi ile iş birliği içinde, ülkelerine geri dönmek isteyen mültecilerin güvenli dönüşleri için düzenlemeleri yapacaktır.

3- Menşe ülkeleri, mültecileri geri kabul ederken, onların yeniden yerleşmelerini kolaylaştıracak, onlara ülke vatandaşlarının sahip olduğu hak ve ayrıcalıkların tümünü tanıyacak ve onları kendi vatandaşlarıyla aynı yükümlülöklere tabi tutacaktır.

4- Ülkelerine gönüllü olarak geri dönen mülteciler, mülteci olunmasına yol açan nedenlerden herhangi biri sonucu ülkeyi terk ettiği için kesinlikle cezalandırılmaz.

5- Bu tür güvenceler sonucunda ya da kendi girişimleriyle, anavatanlarına geri dönmeye özgürce karar veren mültecilere, sığınma tanıyan ülke, menşe ülkesi, gönüllü kuruluşlar ve uluslararası ve hükümetler arası kuruluşlardan dönüşlerini kolaylaştırmak üzere mümkün olan her türlü yardımı alacaklardır (UNHCR, 1969, s. 6).

Gönüllölük kavramı her ne kadar hiçbir şekilde fiziksel, psikolojik veya maddi baskının olmaması anlamına gelse de birçok mülteci için geri dönme kararı siyasi faktörler, güvenlik sorunları ya da maddi ihtiyaçlar nedeniyle oluşan baskıların bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu durum ise geri dönüşün gönüllü olması gerektiği ilkesini zedelemektedir (UNHCR, 1996, s. 10). Örneğin mültecilere sığınma ülkesinde vatandaşlık verilmesi onların o ülke içerisinde bütün haklardan en üst düzeyde yararlanabilmesi anlamına gelecektir. Bu durum da mültecinin alacağı geri dönüş kararı gerçekten özgürce ve gönüllü bir şekilde olacaktır. Oysa hakları tanınmaz, baskı ve kısıtlamalara maruz kalırlarsa veyahut sığınma kamplarında yaşamlarını sürdürüyorlarsa bu durumda alınan geri dönüş kararlarında tamamen özgür ve gönüllü bir geri dönüşten bahsedilemez. Bu noktadan hareketle gönüllü geri dönüşün pratikte dört farklı şekilde gerçekleştiği/gerçekleşebileceği ifade edilebilir. İlgili literatüre bir katkı olması amacıyla tarafımızca yapılan sınıflandırmaya göre bu geri dönüş uygulamalarından birincisi “İdeal Gönüllü Geri Dönüş”, ikincisi “Olağan Gönüllü Geri Dönüş”, üçüncüsü “Zorlayıcı Gönüllü Geri Dönüş”, dördüncü ve sonuncusu ise “Teşvik Edici Gönüllü Geri Dönüş” olarak ifade edilebilir.

Şekil 3. Pratikte gönüllü geri dönüş türleri.

Bir gönüllü geri dönüş programında, yukarıda belirtilen gönüllü geri dönüş türlerinin biri, birkaçı ya da hepsi aynı anda gerçekleşebilmektedir. Öte yandan sınıflandırmanın daha iyi anlaşılabilmesi için bu geri dönüş türlerinin tanımlarını yaparak birbirinden farkını ortaya koymakta fayda vardır. Bu bağlamda tarafımızca, gönüllü bir geri dönüşün, ideal gönüllü geri dönüş olarak tanımlanabilmesi için bu kişilerin ev sahibi ülkede vatandaşlık almış olması, yani bütün hak ve özgürlüklere tüm vatandaşlarla eşit düzeyde sahip olması ve buna rağmen geri dönme seçeneğini tamamen kendi hür iradesi ile seçmesi gerekmektedir. Pratikte bu duruma pek rastlanılmış olmasa da bir ideali ortaya koyması bakımından önemlidir. Öte yandan mülteci konumuna düşen kişilerin her zaman gelişmiş ülkelere sığınması söz konusu olamamakta mülteci ve sığınma durumunun genelde komşu ülkelere olduğu görülmektedir. Yani vatanlarından ayrılmak zorunda kalan mülteciler ekonomik ve sosyal refah bakımından menşe ülkelerinden daha kötü şartlara sahip olan bir ülkeye sadece can güvenliğini sağlama nedeniyle sığınmak zorunda kalabilir. Bu durumda sığındığı ülke vatandaşlığını kazanmış olsa bile menşe ülkesinde mülteci olmasına neden olan faktörler ortadan kalktığında bu kişilerin menşe ülkelerine gönüllü bir şekilde geri dönmek istemeleri muhtemeldir.

Olağan gönüllü geri dönüş ise mültecilerin sığınılan ülkeye entegrasyon ya da yeniden üçüncü bir ülkeye yerleşme seçeneklerini de değerlendirebilme ve seçebilme ihtimalleri varken tamamen kendi hür iradeleri ile geri dönmeyi seçmeleri durumudur. İdeal gönüllü geri dönüşten farkı ise burada vatandaşlığın söz konusu olmamasıdır. Yani burada vatandaşlık almış kişilerin değil mülteci veya geçici koruma statüsüne sahip olan kişilerin bu tercihi yapması söz konusudur. Bu durum ise kişilerin mülteci statüsünde kalmaktansa vatandaşı olduğu kendi ülkesine geri dönmeyi tercih edebilmelerine, dolayısıyla gönüllü geri dönüşün bu sebeple ortaya çıkabilmesine neden olabilir. Bu ise durumu idealden uzaklaştırarak olağan hale getirir. Bu duruma örnek olarak nispeten Guatemalalı mülteciler örnek olarak verilebilir. Guatemala'da 1960'larda başlayan çatışmalar giderek bir iç savaş halini almış ve 1980'lerde iç savaşın şiddetinin artması nedeniyle yaklaşık 200 bin Guatemalalı Meksika'ya mülteci olarak sığınmak zorunda kalmıştır. Meksika'ya sığınan mülteciler Chiapas, Campeche ve Quintana Roo olmak üzere üç bölgede yoğunlaşmışlardır. Chiapas'ta kamplarda yaşayan mülteciler diğer bölgelerde halkla iç içe yaşamışlardır. BMMYK Meksika'daki mülteciler için 2 kalıcı çözüm yoluna destek vermiştir. Bunların birincisi mültecilerin Meksika'ya entegrasyonlarının sağlanması, ikincisi ise menşe ülkelerine geri dönmeleridir. Meksika hükümeti de her iki seçeneği kabul etmiş ve bu noktada kendine düşeni yapmayı kabul etmiştir (Manz, 1988, s. 6-11). Sonuç itibarıyla 1984 yılından 1999 yılına kadar geçen 15 yıllık sürede 42.000'den fazla Guatemalalı

mülteci Meksika'dan Guatemala'ya geri dönüş gerçekleştirmiş, yaklaşık 22 bin mülteci ise Meksika hükümetinin de desteği ile Meksika'da kalarak oraya entegre olmuştur (Kumin, 1999).

Üçüncü seçenek olan zorlayıcı nedenlerle gerçekleşen gönüllü geri dönüşte ise mültecilerin kendi hür iradeleri ile geri dönüşü seçmeleri için ev sahibi ülke yönetimi tarafından bilinçli bir şekilde mültecilerin hayatlarını zorlaştırıcı politikaların benimsenmesi söz konusudur. Burada mültecilerin zorla gönderilmeleri söz konusu değildir. Geri dönme, ev sahibi ülkede kalma veya üçüncü bir ülkeye yerleşme seçeneklerinin hepsi mevcuttur ve bu seçim mültecilere bırakılmıştır. Ancak bu üç seçenek arasında ev sahibi ülkedeki şartlar bilinçli olarak kötüleştirilerek diğer seçeneklerin daha cazip hale getirilmeye çalışılması söz konusudur. Burada bilinçli olarak yönlendirmeyi yapan aktör ev sahibi ülkenin kendisidir. Buna örnek olarak İran'daki Afganistanlı mültecilerin geri dönüşü verilebilir. İran 1960'lı yıllardan beri Afganistanlı mültecilere ev sahipliği yapan bir ülke olmuştur. Özellikle 1970'li yıllarda Afganistan'da iç çatışmalar başladığında ve 1979'da Afganistan SSCB tarafından işgal edildiğinde çok sayıda Afganistanlı İran'a kaçmak durumunda kalmıştır. İran yönetimi ise bu Afgan mültecilere karşı açık kapı politikası izlemiş ve onları kabul etmiştir (Naseh, Potocky, Stuart, & Pazeshk, 2018, s. 2-5). Ancak 1989 yılında SSCB Afganistan'dan çekildikten sonra İran, Afgan mültecilere karşı mevcut politikalarını değiştirmeye başlamıştır. 1980-1988 yılları arasında süren İran-İrak savaşının İran üzerinde ekonomik anlamda bıraktığı olumsuz etki de bu politika değişikliğinde önemli etkenlerden biri olmuştur. Yaklaşık 2 milyon Afgan'a ev sahipliği yapıyor olmak İran ekonomisi için sürdürülemez bir yük haline gelmiştir. Bu durum karşısında İran SSCB'nin Afganistan'dan çekildiğini dolayısıyla artık geri dönüş için güvenli bir ortamın mevcut olduğunu ileri sürerek Afganistan ve BMMYK ile İran'daki Afganistanlıların geri dönüşü konusunda üçlü bir anlaşma imzalamaya yolunu seçmiştir (Strand, Suhrke, & Harpviken, 2004, s. 1-8). Yapılan anlaşma kapsamında İran bir taraftan geri dönüş için teşvik politikalarına başvururken diğer yandan da ülkesinde yaşayan Afganların hayatını zorlaştırmaya yönelik bazı politik müdahaleleri hayata geçirmiştir. Örneğin Afgan mültecilere daha önce süresiz yaşama izni veren İran yönetimi bu yaklaşımını terk ederek geçici kayıt kartları vermeye başlamıştır. Üstelik bu geçici kayıt kartları Afganları mülteci yerleşim yerlerinde ya da belirlenmiş alanlarda yaşamaları şartıyla verilmiş yani mültecilerin yaşam alanları kısıtlanmıştır. Nihayetinde üçlü anlaşmanın da etkisiyle 1992-1995 yılları arasında yaklaşık 1,3 milyon Afganistanlı mülteci geri dönüş programı kapsamında Afganistan'a gönüllü olarak geri dönmüştür. Ancak buradaki gönüllülük ideal ya da olağan bir gönüllü geri

dönüş şeklinde değil teşvik edici ya da zorlayıcı olarak adlandırılabilen bir gönüllü geri dönüş şeklinde gerçekleşmiştir (Yıldırım, 2018, s. 139).

Son olarak teşvik edici desteklerle gerçekleşen gönüllü geri dönüşte ise yine bütün seçenekler mültecilerin önünde vardır ve yine kendi hür seçimlerinin bir sonucu olarak gerçekleşecektir. Ancak bu sefer, ev sahibi ülkedeki şartların kötüleştirilmesi değil, gönüllü geri dönüş yapılması seçeneğinin maddi-manevi destek ve yardımlarla cazip hale getirilmesi söz konusudur. Bu bağlamda teşvik ve yardımlar ev sahibi ülke, menşe ülke ya da BMMYK tarafından gerçekleştirilebilmektedir. Teşvik edici gönüllü geri dönüşlere örnek olarak BMMYK'nın desteklediği bütün gönüllü geri dönüşleri örnek olarak verebiliriz. Sonuç itibarıyla bu gönüllü geri dönüş programlarında BMMYK tarafından geri dönüşü teşvik edici mülkiyetlerine geri ulaşma, geri dönenlere maddi yardımlar yapılma, geri dönüş sonrası güvenlik garantisi verilmesi gibi bir takım teşvik edici şartlar sunulmaktadır. Örneğin BMMYK, mülteci statüsünden vazgeçip Afganistan'a dönmeyi seçecek Afgan ailelere nakit olarak 25 ABD doları ve 50 kg buğday da içeren bir yardım paketi vermeyi taahhüt etmiştir (Naseh, Potocky, Stuart, & Pazeshk, 2018, s. 2-5).

Bu dört durumun her birisinde de geri dönüş kararı, mültecilerin özgürce seçtiği seçimlerinin ve kendi hür iradelerinin bir sonucu olarak ortaya çıktığı için bu şartlar altındaki geri dönüşlerin devletler tarafından gönüllü geri dönüş olarak kabul edildiği görülmektedir.

Güvenlilik İlkesi

Gönüllülük ilkesinin yanı sıra geri dönüşlerin güvenli olması da BMMYK'ya göre sağlanması gereken en önemli şartlardan birisidir. Üstelik bu şartın sağlanması gönüllülük üzerinde de etkili olacaktır. Güvenliğin sadece geri dönüş esnasında değil geri dönüş süreci sona erdikten sonra da sağlanmış olması gerekmektedir. Bu noktada BMMYK'ya göre güvenlikten kasıt, dar anlamda bir can güvenliği olmayıp maddi ve manevi bütün unsurları içinde barındıran bir anlam taşımaktadır. Mültecilerin herhangi bir korku ve kaygı bile duymaması gerekmektedir. Geri dönüşün güvenli yollardan ve sağlıklı bir şekilde yapılmasının yanı sıra yolculuk esnasında ve geri dönüş gerçekleştikten sonra da koruma güvencelerinin verilmesi (genel af gibi) bu bağlamda verilmesi gereken ana güvenceler olarak öne çıkmaktadır. Ayrıca mültecilerin haysiyetlerine ve saygınlıklarına da herhangi bir zarar verilmemesi gerekmektedir (UNHCR, 1996, s. 12).

Diğer taraftan kimi yazarlar, güvenliğin sağlanması halinde gönüllülük ilkesinin ikinci plana atılabileceğini dile getirmişlerdir. Yani bu yazarlara göre, geri dönüş yapılacak yerde ve

geri dönüş sürecinde göçmenlerin güvenliği sağlanır ve çeşitli şekillerde (sığınmacı ve menşe ülke arasındaki ikili anlaşma veya uluslararası anlaşmalar yoluyla güvence sağlanması gibi) bu konuda güvence verilirse, mülteciler çok gönüllü olmasalar da geri dönüşler/göndermeler gerçekleştirilebilir. Bu durum 1951 Sözleşmesi'ndeki "geri göndermeme" ilkesinin ihlali anlamına gelmeyecektir. Çünkü geri göndermeme ilkesinin ardında yatan "mültecinin güvenliğinin korunması" amacına zarar verecek bir unsur artık söz konusu değildir (Riess, 2000, s. 6).

Sürdürülebilirlik İlkesi

Güvenlilik ve gönüllülük şartlarının sağlanmasından sonra geri dönüşün sürdürülebilir olması da BMMYK'ya göre geri dönüş programlarında hedeflenmesi gereken temel amaçlardan birisi olmalıdır. Aksi halde sürecin yeniden tekrarlanma ve hatta daha karışık hale gelme riski ortaya çıkacaktır. Bu ise yürütülen bütün çabaların boşa çıkması anlamına gelecektir. Geri dönüşün sürdürülebilir olmasından kastedilen ise en basit tabirle, anavatanlarına dönen mültecilere kalıcı bir şekilde yaşam sürebilecekleri şartların sağlanmış olmasıdır. Öte yandan geri dönüş programının sürdürülebilir olmasını etkileyen/etkileyebilecek olan bazı faktörler bulunmaktadır. Bu faktörler göç öncesi deneyimler, göç sonrası deneyimler ve iade koşulları olarak üç ana başlık altında ele alınabilir.

Göç öncesi deneyimlerde kişinin barınma durumu, eğitimi, istihdam durumu, işi/mesleği, daha önceki göç tecrübeleri gibi unsurlar ön plana çıkarken, göç sonrası deneyimlerde göçün yalnız mı yoksa aile ile birlikte mi olduğu, göç edilen ülkede dil öğrenip öğrenilmediği, eğitim alınıp alınmadığı, ev sahibi ülkedeki geliri, iş durumu, toplum ve devlet tarafından bir ayrımcılığa maruz kalıp kalmadığı, gidilen ülkeye entegrasyonun sağlanabilme derecesi gibi unsurlar ön plana çıkmaktadır. Her iki ülkedeki yaşam tecrübelerinin kıyaslanması sonucu ortaya çıkacak sonuçlar, geri dönüşün arzu edilmesi ve geri dönüşlerin bireyler bakımından sürdürülebilir olup olmadığı noktasında önemli ipuçları verecektir. Bunlara ek olarak geri dönüş koşulları da sürdürülebilirlik açısından önemli olan bir diğer etkidir. Bu anlamda göç öncesi ikamet ettiği yere mi yoksa başka bir yere mi döneceği, dönüşün yalnız mı yoksa ailesi ile birlikte mi olacağı, mülteci olduğu ülkede elde ettiği varlık ve eşyaları geri dönüş yaparken yanına alıp alamayacağı, döndüğü ana vatanındaki varlıklarının hala durup durmadığı eğer duruyor ise kendisine yeniden iade edilip edilmeyeceği, geri dönüş sürecinde ve yeniden uyum sürecinde herhangi bir maddi manevi destek alıp almayacağı gibi sorulara verilen cevaplar da geri dönüşün sürdürülebilir olup olmayacağı noktasında oldukça önemli

ipuçları verecektir. Kişinin ev sahibi ülkede edindiği varlıkları geri dönüş yaptığı anavatanına götürebilmesi, bırakmak zorunda kaldığı anavatanındaki varlıklarının döndüğünde kendine yeniden iade edilecek olması, geri dönüşü ailesinin yanına yapması ya da ailesiyle birlikte dönebilmesi gibi senaryoların gerçekleşebilmesi durumlarında kişilerin geri dönüşe daha sıcak bakabileceği düşünülmektedir (Black, ve diğerleri, 2004, s. 44).

Geri dönüşlerin sürdürülebilir olmasında en önemli faktörlerden birisi de mültecilerin geri döndükten sonra zorluk yaşamamaları gerektiği konusu olmuştur. Bu konunun gündeme gelmesinin temel nedeni geri dönüş sonrasında mültecilerin birçok zorlukla yüzleşmek zorunda kalması ve bu zorluklar karşısında bir kısmının yeniden mülteci olmak zorunda kalması olmuştur. Çünkü geri dönüş gerçekleştiren mülteciler, vatanlarından ayrı kaldıkları zaman dilimine bağlı olarak değişiklik gösterebilmekle birlikte çoğu zaman bıraktıklarından farklı bir yerle ya da toplumla karşılaşabilmektedirler. Vatanlarından ayrı kaldıkları süre ne kadar uzunsa geri döndüklerinde karşılaşacakları farklılık da o kadar fazla olmaktadır. Bu bağlamda geri dönen mültecilerin en çok karşılaştıkları temel farklılıklara ilişkin bazı örnekler şunlardır:

- Mültecilerin geri dönüş yaptıklarında çeşitli nedenlerden dolayı kendi geldikleri şehirlere dönememeleri
- Kendi geldikleri şehirlere dönebilseler bile bırakıp gittikleri mal ve mülklerini geri döndüklerinde kullanılabılır halde bulamamaları ya da hiç bulamamaları
- Geri döndükleri yerleşim yerlerinde demografik yapının değişmiş olması
- Geri dönenlerin eski işlerine dönememeleri ya da işsizlik sıkıntısı çekmesi
- Toplumsal yapının değişmiş olması

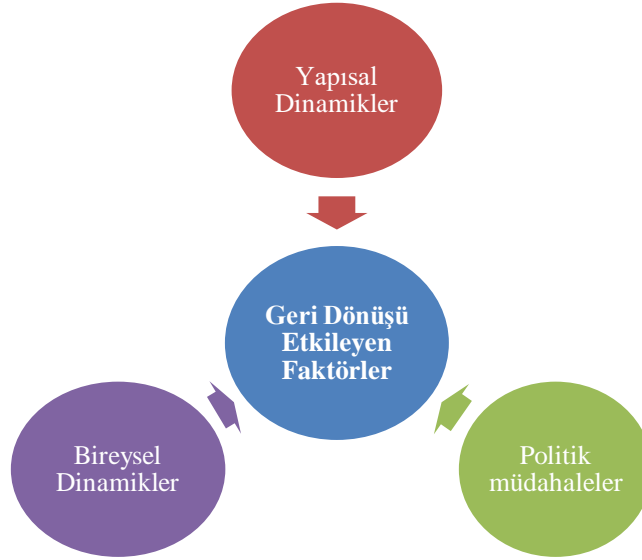
Geri dönüş gerçekleştiren mülteciler, geri döndüklerinde yukarıda bahsedilen durumlardan biri, birkaçı ya da tamamıyla yüzleşmek zorunda kalabilmektedir. Bunların da ötesinde mülteci olmalarına neden olan faktörlerin varlığı halen devam ediyor da olabilmektedir (Fransen, 2012, s. 3).

Yukarıda bahsedilen unsurlar mülteci konusunun kalıcı bir çözüme ulaşmasına engel olan niteliği ve hatta mülteciler için acı tecrübelerin yeniden yaşanmasına neden olması itibarıyla çözülmesi gereken bir sorun olarak öne çıkmaktadır. Bu sorunun çözümü noktasında öne sürülen yaklaşım ise geri dönüş gerçekleştiren mültecilerin geri döndükleri anavatanlarına yeniden entegrasyonlarının sağlanması olmuştur. Dolayısıyla bu yeniden entegrasyon süreci geri dönüş sürecinin önemli bir parçası olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Yeniden entegrasyon ile arzulanan şey BMMYK tarafından yapılan yeniden entegrasyon tanımında

açıkça belirtilmiştir. Bu anlamda BMMYK yeniden entegrasyonu “mültecilerin yaşamlarını ve geçimlerini, haysiyetlerini koruyarak sürdürebilmeleri için gereken siyasi, ekonomik, yasal ve sosyal koşulların sağlanması” olarak tanımlamış ayrıca geri dönüşün kalıcı olabilmesi için gerekli görmüştür. Dolayısıyla BMMYK için yeniden entegrasyon, geri dönenler ile yurttaşlar arasındaki yasal haklar ve görevlerdeki farklılıkların ortadan kalkması ve geri dönenlerin hizmetlere, üretken varlıklara ve fırsatlara eşit erişimiyle sonuçlanması gereken bir süreç olarak kabul edilmektedir (UNHCR, 2004, s. 4-7).

Geri Dönüşü Etkileyen Faktörler

Gönüllü, güvenli ve sürdürülebilir olma ilkelerine dayanan geri dönüş kavramını olumlu ya da olumsuz anlamda etkileyen faktörler bulunmaktadır. Bu faktörler yapısal, bireysel ve politika müdahaleleri olmak üzere üç farklı düzeyde ele alınabilir.

Şekil 4. Geri dönüşü etkileyen genel faktörler.

Bu düzeylerden birincisi olan yapısal faktörlere bakıldığında menşe ülke içindeki koşullar ve ev sahipliği yapan ülke içindeki koşullar olmak üzere iki ana faktörün geri dönüş kararının ortaya çıkmasında büyük bir öneme sahip olduğu görülmektedir. İkinci düzey olan bireysel faktörlere bakıldığında ise bireysel özelliklerin (yaş, cinsiyet gibi), sosyal ilişkilerin (eş, aile, eğitim gibi) ve duygusal faktörlerin (vatan özlemi gibi) bireylerin geri dönüş kararı alması noktasında büyük önem taşıdığı görülmektedir. Bu iki düzeye ilave olarak üçüncü bir düzey ise politika müdahaleleridir. Teşvikler ve caydırma gibi iki alt kategoride ele alınabilecek olan politika müdahaleleri, bireylerin geri dönüş kararı almaları noktasındaki kararlarını olumlu ya da olumsuz anlamda etkileyerek bir anlamda kişilerin yönlendirilmelerinden ibarettir (Black,

ve diğerleri, 2004, s. 20). Ancak şunu da belirtmek gerekir ki politik müdahaleler her zaman istenilen etkiyi gösteremeyebilir. Yapılan teşvikler ya da caydırma politikalarının etkisi teşviklerin ya da caydırıcılığın büyüklüğü ile doğru orantılıdır.

Geri dönüşü etkileyen faktörlerin birincisi olan yapısal dinamiklere bakıldığında menşe ülke koşulları ve ev sahibi ülke koşulları olmak üzere iki ana unsurun ön plana çıktığı görülmektedir. Örneğin menşe ülke içindeki siyasi, ekonomik ve güvenlik durumu, geri dönüş kararlarının alınmasında ya da alınmamasında oldukça kritik öneme sahiptir. Ayrıca geri dönüşle ilgili vaka çalışmaları ve literatür açıkça göstermektedir ki, mültecilerin geri dönüşünü teşvik eden dört temel koşul güvenlik, yeterli hizmetlere erişim, barınma ve geçim olanaklarıdır. Menşe ülkelerde bu koşullar yerine getirilmezse, Afganistan, Irak, Güney Sudan ve Somali örneklerinde görüldüğü gibi, uzun süreli yerinden edilme durumlarının geri dönüş yoluyla çözülmesi olası değildir (Harild, Christensen, & Zetter, 2015, s. 11).

Diğer taraftan döndüklerinde can ve mallarına ilişkin güvenlik kaygılarının olmaması mülteciler için en öncelikli konudur. Kişilerin mülteci konumuna düşmelerine sebep olan nedenlerin (savaş, çatışma veya siyasi nedenler gibi) tam anlamıyla ortadan kalkmamış olmaması geri dönüş fikrinin oluşmasına engel olmaktadır. Öncelikle bu sebeplerin mümkün olduğunca ortadan kalkması gerekir ki en azından fikir olarak bile olsa geri dönüş düşünülebilir. Bu konuyu ise ekonomik kaygılar takip etmektedir. Kişileri mülteci durumuna düşüren tüm bu sebepler kabul edilebilir ölçüde ortadan kalkmış olsa bile mülteciler döndükleri ülkelerinde işsizlik, kıtlık, fakirlik geçim kaygısı gibi sıkıntılarla yüzleşmekten oldukça korkmaktadırlar (Black, ve diğerleri, 2004, s. 20). Bu ise geri dönüş fikrini olumsuz yönde etkilemektedir.

Bu faktörlerin yanı sıra ev sahibi ülke içerisindeki koşullar da oldukça önemlidir. Sığınılan ülkelerde artan güvensizlik, uluslararası örgütler veya sığınılan ülkeler tarafından yapılan yardım seviyelerindeki azalmalar ve azalan ekonomik fırsatlardan kaynaklanan genel ekonomik kötüleşmeler geri dönüş kararı alınmasında etkili olabilmektedir. Bununla beraber, ev sahibi toplum tarafından dışlanmaya maruz kalmamaları, kalıcı bir statüye sahip olabilmeleri, entegrasyon sürecinin başarıyla devam etmesi veya tamamlanmış olması ile ekonomik ve sosyal haklardan yeteri düzeyde faydalanabiliyor olmaları geri dönüş kararını olumsuz anlamda etkileyebilmektedir. Örneğin kişinin özellikle iyi bir gelir düzeyine sahip ve tatmin edici bir işe sahip olması, çocuklarının eğitim hayatına (sığınılan ülkede) başlamış

olması ya da en basit tabirle yeni bir kurulu düzen oluşturmuş olması o kişi için geri dönüşü daha zor hale getirmektedir (Harild, Christensen, & Zetter, 2015, s. 11).

Ayrıca geri dönüş kararı alınması aşamasında menşe ülke ile sığınılan ülkedeki şartların karşılaştırılması işleri daha da karışık hale getirmektedir. Menşe ülkedeki şartların kötülüğüne bağlı olarak mültecilerin, sığınılan ülkedeki şartları kötüye gitse bile yine de menşe ülkeye dönmektense sığınılan ülkedeki kötü koşullarla mücadele etme stratejileri geliştirmelerine ve burada kalmaya devam etmelerine neden olabilmektedir.

Bir diğer etkili faktör olan bireysel özellikler de geri dönüş kararının oluşmasında ya da oluşmamasında dikkate değer önem taşımaktadır. Bireysel özelliklerden kasıt kişinin kendisi olması itibarıyla geri dönüş kararını etkileyen faktörlerdir. Kişinin yaşı, cinsiyeti, aidiyetlik duygusu, mesleği, medeni hali, eğitim durumu, aile bağları gibi unsurlar bu bağlamda kişinin geri dönüş kararını etkileyen bireysel faktörlere örnek olarak verilebilir. Örneğin Birleşik Krallık'ta "Sussex Centre for Migration Research" tarafından yapılan bir çalışmada farklı ülkelerden birçok mülteci ile yapılan görüşmeler sonunda, daha yaşlı mültecilerin geri dönmeye "ülkelerinde ölme arzusu" nedeniyle daha istekli oldukları ortaya çıkmıştır. Bir diğer bulgu ise bekâr olanların geri dönüşe daha uzak iken evli olanların geri dönüş fikrine daha yakın olduğudur. Kişinin ailesinin hangi ülkede olduğu da bu anlamda önemli bir etkidir. Evli olma, eğitim düzeyleri, beşerî sermaye, sığınılan ülke vatandaşı ile evlenme veya sığınılan ülkede doğan bir çocuğun olması gibi faktörler geri dönüş kararı verilmesinde ya da verilmemesinde oldukça önemli olmaktadır (Douglas & Kristin, 1997). Bunların yanı sıra cinsiyetin geri dönüş eğilimi üzerindeki etkisinin daha çok kadın ve erkekler arasındaki beklentilerdeki farklılaşmalar sebebiyle olduğu görülmüştür. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki kadınlar, genellikle erkeklerden daha az fırsata, daha az kaynağa, daha düşük statüye ve daha az güç ve etkiye sahip oldukları için hem yerinden edilme sırasında hem de geri dönüşle ilgili belirli zorluklarla karşılaşabilmektedirler. Geri dönmek, çoğu kez kadınlar ve kız çocukları için yeni zorlukları beraberinde getirmektedir. Özellikle kadının aile reisi olduğu aileler, eve geldikten sonra geçim kaynaklarını güvence altına alma, barınma, arazi veya mülk, eğitim ve diğer temel hizmetlere erişimde erkeklerin aile reisi olduğu ailelere göre daha büyük zorluklarla karşılaşmaktadırlar (Harild, Christensen, & Zetter, 2015, s. 969-981). Kişinin aile bağları da bu bağlamda önemli olan bir diğer bireysel etkidir. Güçlü aile bağlarına sahip kişiler eğer aileleri menşe ülkede ise geri dönüş noktasında olumlu bir etki yapmaktadır. Güçlü aile bağlarına sahip olmayan kişiler için ise bu durum pek fazla önem arz etmemektedir. Yine bireysellik noktasında

etkili olan bir başka faktör ise kişinin maddi gelir durumudur. Mülteci olarak yaşadığı ülkede menşe ülkede kazanacağından daha fazla maddi gelire sahip olmayı başarmış birisinin daha düşük bir gelir düzeyine sahip olacağı menşe ülkesine dönmesi çok beklenebilir bir durum değildir. Ancak tersinin olması yani menşe ülkesinde daha iyi bir gelire sahip olabilecekken mülteci olarak yaşadığı ülkede mesleğini icra edememe ya da mal varlıklarını değerlendirememesi gibi nedenlerle daha düşük bir gelire sahip olması bu kişinin can güvenliği sağlandığı takdirde geri dönüşe daha sıcak bakmasıyla sonuçlanacaktır. Bireysellik noktasında belki de en önemli faktörlerden birisi ise mültecilerin eğitim çağında olan çocuklarının olup olmadığıdır. Eğitim hayatına mülteci olunan ülkede başlayan ya da eğitimine devam eden çocuklarının olması ya da mülteci olunan ülkede daha iyi bir eğitim alma imkanının olması mültecilerin geri dönme isteklerini olumsuz etkileyen faktörlerden biri olmaktadır.

Son olarak politik müdahalelere bakıldığında, bu müdahale teşvik ya da caydırma olarak iki şekilde gerçekleşebilmektedir. Mültecilere ev sahipliği yapan devlet yöneticilerinin çeşitli sebeplerle mültecilerin menşe ülkelerine geri dönmesi yönünde bir arzusu olabilmektedir. Böyle durumlarda ev sahibi devlet bu geri dönüşün gerçekleşebilmesi amacıyla bazı teşvik paketleri yürürlüğe koyabilir. Bu teşvik ekonomik yardım veya geri dönüşün güvenli ve onurlu bir şekilde sağlanması şeklinde olabilir. Diğer taraftan menşe devlet yöneticileri de mülteci konumundaki vatandaşlarının yeniden ülkesine gelmesini çeşitli nedenlerle isteyebilirler. Bu durumda yeniden gelenlere ekonomik yardım, iş sağlanması, konut sağlanması gibi yeniden entegrasyonun sağlanması sürecinde çeşitli teşvik paketleri yürürlüğe koyabilir. Hangi devlet tarafından yapılırsa yapılsın bu teşvikler mültecilerin geri dönüş kararı alma sürecine olumlu bir katkı sağlamaktadır (Black, ve diğerleri, 2004, s. 25-28). Caydırma politikaları ise çeşitli nedenlerden dolayı (işgücü kaybı vb.) mültecilerin kendi ülkesinden gitmesini istemeyen devlet yöneticilerinin ya da mültecilerin kendi ülkesine gelmesini istemeyen menşe ülke yöneticilerinin (siyasi ayrışma v.b. gibi sebeplerle) başvurduğu bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sonuç

Sonuç olarak bakıldığında soğuk savaş sonrası dönemde çözülmesi gereken bir sorun olarak görülmeye başlanan mültecilik olgusuna ilişkin olarak BMMYK'nın üç temel strateji benimsediği görülmektedir. Bu stratejilerin birincisi anavatanlarına geri dönüşlerinin sağlanması, ikincisi üçüncü bir ülkeye yeniden yerleştirilmeleri, üçüncü ve sonuncusu ise geldikleri ülkeye entegrasyon olarak belirlenmiştir. BMMYK'nın üzerinde en çok durduğu

strateji ise mültecilerin geldikleri ülkelere geri dönüşlerinin sağlanması stratejisi olmuştur. BMMYK bu stratejinin, mülteciler konusunda kalıcı ve barışçıl bir çözüm yolu olabilmesi için geri dönüşlerin nasıl olması gerektiğine yönelik de uygulama standartları ortaya koymaya çalışmıştır. Bu bağlamda geri dönüşlerin gönüllü, güvenli ve sürdürülebilir olması BMMYK'nın benimsediği temel ilkeler olarak ön plana çıkmıştır. Ancak bu temel ilkeleri pratikte sağlamak, birden fazla aktörün birbirleriyle koordine biçimde çabasını gerektirmektedir. Ayrıca geri dönüşlerin bu ilkeler çerçevesinde mi yapıldığını anlamak da oldukça zordur. Örneğin geri dönüşlerde gönüllülük ilkesinin esas alınması söz konusu ancak pratikte geri dönüş gerçekleştiren kişilerin ne kadarı tam bir gönüllülük içinde bu geri dönüş karar veriyor bunun ayırt edilmesi zordur. Yine benzer şekilde geri dönüşlerin güvenli olması noktasında da güvenlikle kastedilen şeyin ne olduğu ve farklı yorumlamaları mevcut olmaktadır. Geri dönüş gerçekleştikten sonraki süreçte güvenliğin sağlanıp sağlanmadığının denetlenmesi ise karşılaşılan bir başka zorluk olmaktadır. Bu zorluklara rağmen mültecilik olgusunun küresel sistemi tehdit eden bir sorun haline dönüşmemesi noktasında BMMYK'nın ortaya koymuş olduğu çaba ve çözüm stratejileri oldukça önemlidir. Özellikle geri dönüş gerçekleştiren kişilerin geri dönüş süreçlerinde ve geri döndükten sonra BM gözetiminin varlığını talep etmeleri BMMYK'nın önemini ve etkinliğini ortaya koyması bakımından önemli bir örnektir. Ancak gerek BMMYK özelinde gerekse diğer devlet ve uluslararası kuruluşlar tarafından ortaya koyulan çabalar, Mültecilik olgusunun günümüz dünyasında bir güvenlik sorunu haline gelmesini önleyememiştir. Çünkü Mültecilik konusuna ilişkin asıl mücadele edilmesi gereken şey insanları zorunlu göçe zorlayan nedenlerin ortadan kaldırılmasıdır. Bu ise günümüz yetki, yapı ve işleyişi itibarıyla en azından şimdilik BM tarafından sağlanamayan bir durum olmaktadır.

Kaynakça

- Amnesty International. (2006). *Bosna and Herzegovina behind Closed Gates: Ethnic Discrimination in Employment*. Amnesty International.
- Black, R., Koser, K., Munk, K., Atfield, G., D'Onofrio, L., and Tiemoko, R. (2004). *Understanding voluntary return*. London: Home Office Publications.
- Douglas, S., and Kristin, E. (1997). What's Driving Mexico-U.S. Migration? A Theoretical, Empirical, and Policy Analysis. *American Journal of Sociology*. *American Journal of Sociology*, 102(4), 939-999.
- Fransen, S. (2012). Back to the land: the long-term challenges of refugee return and reintegration in Burundi. *New Issues In Refugee Research*.
- Harild, N. V., Christensen, A., and Zetter, R. W. (2015). *Sustainable refugee return : triggers, constraints, and lessons on addressing the development challenges of forced displacement (English)*. Washington: GPFD Issue Note Series.
- Kibreab, G. (2003). Citizenship Rights and Repatriation of Refugees. *The International Migration Review*, 37(1), 24-73.
- Kumin, J. (1999). *Mexico/Guatemala: Repatriation Programme Officially Ends*. <https://www.unhcr.org/news/briefing/1999/7/3ae6b8234c/mexicoguatemala-repatriation-programme-officially-ends.html?query=guatemala>
- Manz, B. (1988). *Repatriation and Reintegration: An Arduous Process in Guatemala*. Washington, D.C.: Georgetown University.
- Naseh, M., Potocky, M., Stuart, P. H., and Pazeshk, S. (2018). Repatriation of Afghan Refugees From Iran: A Shelter Profile Study. *Journal of International Humanitarian Action*, 3(13), 1-13.
- Riess, S. (2000). Return is struggle, not resignation: lessons from the repatriation of Guatemalan refugees from Mexico. *New Issue In Refugee Research*.
- Strand, A., Suhrke, A., and Harpviken, K. B. (2004). *Afghan Refugees in Iran: From Refugee Emergency to Migration Management*. Oslo: PRIO-CMI.
- UNHCR. (1969). *OAU Convention Governing the Specific Aspects of Refugee Problems in Africa*. <https://www.unhcr.org/about-us/background/45dc1a682/oau-convention-governing-specific-aspects-refugee-problems-africa-adopted.html>

UNHCR. (1996). *Handbook on Voluntary Repatriation: International Protection*. Geneva: United Nations High Commissioner for Refugees.

UNHCR. (2002). *Policy on Return to Burundi – List of Questions of the Ministry of Foreign Affairs of Germany*. <https://www.refworld.org/category, POLICY, COUNTRYPOS, DEU, 3cd917cb4,0.html>

UNHCR. (2004). *Handbook for Repatriation and Reintegration Activities*. Geneva: United Nations High Commissioner for Refugees.

UNHCR Türkiye. (2017). *Geri Dönüş Yapan Kişiler*. <https://www.unhcr.org/tr/11340-geri-donus-yapan-kisiler.html>

Yıldırım, S. G. (2018). Göç ve Afganlar: İstikrarlı Mülteciler. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 128-159.